

Опубліковано у: *Боротьба харків'янок за виборчі права в Російській імперії на початку ХХ століття. // Збірник наукових праць. Серія "Історія та географія". – Вип. 21-22. – Харків, 2006. – С. 112 – 117.*

М.С.Вороніна

БОРОТЬБА ХАРКІВ'ЯНОК ЗА ВИБОРЧІ ПРАВА В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.

112

Не дивлячись на те, що історична антропологія була започаткована ще в 1929 році засновниками журналу "Аннали соціальної та економічної історії" М. Блоком і Л. Февром, справжня ж популяризація продуктивної парадигми сучасного історичного знання на наших теренах

113

розпочалася одночасно з відкриттям чергового "дихання" у легендарного журналу з черговою новою назвою: "Аннали. Історія та соціальні науки" 1989 рік. Однією зі складових історичної антропології є історико-гендерні дослідження.

Темою виборчих прав жінок у Російській імперії частково займалась російський соціолог І.І. Юкіна [1], на регіональному рівні ця проблема досліджувалась у дисертаційній роботі та статті авторки даної публікації [2]. Це наступна розвідка у минуле проблематики гендерної рівності, завдання якої спростувати стереотип про історичну аполітичність жінок.

У 1904 році на черговому Харківському земському повітовому зібранні на розгляд з'єднаної ревізійно-редакційної комісії було представлено Положення від 12-го червня 1890 року. Було вирішено внести певні зміни в норми, що визначають право участі в земських виборчих зібраннях [3. С. 178]. Більше того, мала місце невдала спроба розширити права жіноцтва. Насправді ж, мова йшла лише про розширення прав у наданні ними [жінками] доручень на чоловіка, батька, брата або на будь-якого іншого чоловіка. Представниці Харківського відділу Спілки Рівноправності Жінок подали заяву за 100-ма підписами на ім'я голови об'єднаної ревізійно-редакційної комісії М.М.Ковалевського, де, зокрема, підкреслювалося: "Невже російська жінка, яка з давніх пір пліч о пліч зі своїми чоловіками, братами та синами енергійно боролася за права людини й громадянина заслуговує тільки права надавати доручення. Чи не прийшов час зрестися забобонів та порушити питання про право на активну участь жінок у всіх справах земства, включаючи й право обирати, й самим бути обраними у гласні?" [4. С. 148].

Харківське губернське земство прийняло своєрідне рішення: на засіданні питання "про зміну норм" не розглядалося [4. С. 148]. Можливо, саме звернення жінок "налякало", бо останні, попри всім стереотипам, уже виявилися досить активними. У 1905 році подібні заяви-звернення були надіслані до губернського земського з'їзду, повітового Харківського земського зібрання, до з'їзду земських та міських діячів [3. С. 179].

На межі 1907/1908 років декілька членів земської комісії, яка обговорювала урядовий проект про земське самоврядування, доповіли Харківському повітовому земському зібранню записку зі своїми зауваженнями, де між іншим наполягали на представленні жінкам прав у місцевому самоврядуванні [5. 1908, № 1, С.16]. Однак, мова знов йшла лише про розширення кола осіб, яким жінки (що мали російське підданство, певний майновий ценз, певне нерухоме майно на території земства та ін. відповідно статям 4 та 10 "Правил про обрання повітових і губернських гласних") могли доручити свій голос активного виборця, "але не можуть бути обрані в земські гласні" [5. 1908, №3, с. 11.]. Самі ж харківські гласні на чолі з

професором Гордієнком були категорично проти надання будь-яких виборчих прав жінкам [5. 1908, № 1, с. 16.].

Звісно, що замовчування проблеми – не є її вирішенням. 27 березня 1905 року питання громадянських прав жіноцтва не переставало бути актуальним. На засіданні Товариства взаємодопомоги працюючих жінок (чисельність якого невдовзі досягло 1111 членень – для порівняння, будь-яка Загальноросійська жіноча організація у найкращі часи не перевищувала 1000 [6. С. 90-103, 7. С. 305]) харківська активістка Терешкевич зробила доповідь про розширення прав жінки [4. С. 155]. Окрім можливості отримувати рівну з чоловіками освіту, привілеї, державну службу, участь у міських і земських установах самоврядування з активним та пасивним виборчим правом, була прийнята резолюція, в якій було положення про участь жінок у якості виборців і тих, кого обирають у майбутньому народному представництві.

Таким чином, вітчизняний фемінізм набув головну мету притаманну західноєвропейському та американському фемінізмові – виборче право в місцевих органах самоврядування та, головне, у представницькі законодавчі установи. Проте перша спроба в досягненні мети виявилася невдалою, революційні події 1905 року надали право обирати та бути обраними у Державну Думу лише чоловікам.

Харківське відділення Спілки рівноправ'я Жінок було засновано у травні 1904 році, членами Харківського Товариства взаємодопомоги працюючих жінок (найдієвішою та найвпливовішою жіночою організацією губернії, що розпочала свою діяльність у грудні 1902 року), у 1905 році воно налічувало вже 120 осіб у своєму складі [8. С. 2; 3. С. 177; 9. С. 129]. Організація мала повну самостійність, тому цілком природно, що вона не могла зникнути без сліду в часи реакції, на її місці з'явилося регіональне відділення Ліги Рівноправ'я Жінок. До початку Лютневої революції 1917 року членкені цих філій активно займалися популяризацією “жіночого питання”. Проте найбільш авторитетним у регіоні залишалось Товариство взаємодопомоги

114

працюючих жінок завдяки своїй громадській діяльності.

19 березня 1917 року Всеросійська Ліга Рівноправ'я Жінок після ультиматуму, 40000-ої жіночої маніфестації і важких переговорів досягла мети [2. С.35-36]. Наступного дня газети зафіксували те, що жінки отримали виборчі права явочним шляхом. У положенні про вибори в Установчі Збори з'явився відповідний пункт.

Слід зазначити, що проблема виборчого права напередодні революційних подій 1917 року була чи ні найактуальніша, в усякому разі для Харківської губернії. Харківська Міська Дума на чолі з головою Д.І.Багалієм одразу схвально прийняли революційні зміни ще 1 березня 1917 року, тоді ж, у вечорі, було проведено нараду гласних, де вирішили ввести до складу думських комісій представників громадських організацій міста [10. С.59-60]. А на засіданні 9 березня було зазначено, що “обрані члени комісії отримують право участі з вирішальним голосом і в засіданнях Міської Думи” [10. С. 68].

26 березня 1917 року були проголошені вибори на посади гласних за демократичними принципами. Кандидатів обирали з так званих не цензових станів у кількості, що дорівнювала вже існуючій (80 гласних). Таким чином, Харківській Раді робітничих та солдатських депутатів була надана квота в “60 місць для розподілу між відповідними демократичними організаціями..., а інші 20 місць розподілити в наступному порядку: від Губернського земства-2, повітового земства-1, Волосних Комітетів-3, від *Товариства працюючих жінок*-1, Товариства

Писемності-1, Медичного Товариства-1, Квітки-Основ'яненко-1, Товариства просвіти євреїв-1, Латиського товариства-1, Польського Дома-1, Міщанської управи-1, Ремісничої управи-1, Бюро союзу міських службовців-3, Товариства дрібного кредиту-1, Постійної комісії при Технічному товаристві-1". Важливо зазначити, що довибори по квоті Рад відбувались у відповідності з принципом громадського нецензового й демократичного представництва: "...обрання представників від громадських організацій, незалежно від статі, національності, віросповідання та цензу" [10. С.84-85].

26 квітня 1917 року на засіданні Миської Думи Д.І. Багалій проголосив початок засідання в оновленому складі. Товариство працюючих жінок представляла Е.М.Десятова, і як було зазначено в стенограмі: "... висловила тверде сподівання на залучення жінок до справи будівництва нового муніципального життя" [10. С. 2]. У списку гласних із цього часу ми також зустрічаємо постійно прізвище ще двох жінок А.Чаплигіної та М.И.Філіпової, проте, до яких організацій вони відносились джерело не розкриває.

Досить важливим є також той факт, що вибори до Всеросійських Установчих зборів планували проводити за аналогічною схемою. Тобто міські органи самоврядування та Харківська громадськість в цілому вже позитивно сприймала виборче право на демократичних засадах та без різниці статі.

Аналізуючи хронологію подій, досить важко визначити з приводу фемінізації Думи: чи вплинуло на міських гласних надання 19 березня 1917 року виборчих прав жінкам Тимчасовим урядом. Скоріш за все ця подія стала просто логічним завершенням багаторічної боротьби жінок на всіх рівнях. Рішення Миської Думи про залучення представників громадських організацій було прийнято ще 1 березня. За 15 років свого існування Харківське Товариство працюючих жінок, яке об'єднувало більше тисячі мешканок губернії, відкрило Вищі жіночі курси, жіночу гімназію, дитячі ясла, літній табір і т.п., а також приймало активну участь у заснуванні різноманітних закладів іншими товариствами. Звісно, все, то відбулося завдяки моральній і матеріальній підтримці харків'ян, а це свідчить не тільки про авторитет організації, але й про високий рівень емансипованості харківської громади. Саме тому, як тільки відбулося політичне оновлення країни, питання надання жінкам виборчих прав не зустріло спротив, принаймні стенограми засідань Харківської Миської Думи це не зафіксували.

Перспективи подальших розвідок полягають у пошуках нових фактів із минулого задля реконструкції жіночого світосприйняття. Крім того, не менш цікава і не досліджена проблематика "ментальності" харківської громади.

Література

1. Юкина И.И. История женщин России: Женское движение и феминизм в 1850 – 1920-е годы. Материалы к библиографии. – СПб.: Алетейя, 2003. – 234 с. – (Серия «Гендерная коллекция»).
  2. Виборчі права жінок Харківської губернії (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) // Український жіночий рух на зламі тисячоліть. Матеріали І-ої міжнародної науково-теоретичної конференції 24-26 вересня 2004 року. – Львів, 2004. – С.32-37.
  3. Смоляр Л.О. Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Надніпрянської України II пол. ХІХ – поч.ХХст. Сторінки історії: Монографія. – Одеса: Астропринт, 1998. – 408с.
- 115
4. Женский вестник. – СПб. – 1905. – № 5.
  5. Союз женщин. – СПб. – 1908. – № 1-12.

6. Устав Харьковского общества взаимного вспоможения трудящихся женщин за 1902-3-4-5-6 и 7 годы.–Харьков:Т-во«Печатня С.П.Яковлева»,1905.– 404с.
7. Стайтс Р. Женское освободительное движение в России: Феминизм, нигилизм и большевизм, 1860-1930: Пер. с англ.–М.:РОССПЭН, 2004.– 616с.
8. Харьковские губернские ведомости. – Харьков. – 1902. – декабрь.
9. Мирошниченко І. Сказано «женщина»: Жіночий рух в Україні: погляд у минуле з надією на майбутнє.// Березіль. – 1997. – № 7. – С. 127-131.
10. Известия Харьковской городской думы: Ежемесячный журнал. /Харьковское городское общественное управление. – 1907 – 1917. – № 1-12.

Анотація

Протягом десятиліть існував стереотип, що виборчі права жінки колишньої Російської імперії отримали від радянської влади. Мета даної статті спростувати хибність подібного ствердження, оскільки факти, які довгий час замовчувались, свідчать, що жіноцтво самотужки вибороло собі право обирати і бути обраними. Крім того, високий рівень емансипованості харківської громади допоміг декільком харків'янкам уже 26 квітня 1917 увійти до оновленої Харківської Міської Думи.